

капіталізму та ринкової економіки як такої; до третьої групи альтернатив можна зарахувати найрадикальніші теорії, які не тільки мають на меті структурні зміни, а й ставлять під сумнів доцільність існування системи, побудованої на ринкових засадах;

– недостатню розвиненість альтернативних теорій представники антиглобалістичного руху компенсують наявністю мікромоделей, які вони успішно втілюють на практиці; до таких мікромоделей можна зарахувати локальні громадські грошові системи, організації справедливої торгівлі, підприємства, що функціонують на засадах партисипативної економіки; общини, що практикують економіку дарування тощо;

– деякі альтернативи, з числа тих, що пропонуються антиглобалістами, мають дещо утопічний характер і не можуть бути повністю реалізовані на практиці, але для того, щоб знівелювати ті негативні тенденції та явища, що спостерігаються в сучасній економіці, людство повинно прагнути до створення справедливішої економічної системи;

– у сучасному однополярному світі антиглобалізм набуває великого значення, як міжнародний актор здатний виносити певні проблеми на розгляд світової спільноти, впливати на інституційні процедури, чинити вплив на зміни у політиці, впливати на позицію та поведінку окремих держав. Саме в цьому й полягає роль антиглобалізму як явища, навіть, якщо на даному етапі антиглобалізм не може самостійно вирішити жодної з означених вище проблем.

1. Wallerstein Immanuel. "Utopistics or, Historical Choices of the Twenty-first Century" // *New York: The New Press, 1998.* – P. 112. 2. Peter Drucker. *Post-Capitalist Society.* – *New York: HarperCollins, 1993.* – P.19. 3. Bernard Lieter "The Future of Money: Creating New Wealth, Work, and a Wiser World" // *Century, January 2001.* – P.352. 4. Bond, P. *Under the Microscope: The ANC in Power. Southern Africa Report (Toronto), 1995.* 5. *Антиглобалізм. Другая Америка! Кто правит Америкой? // 2002.* 6. Brian Martin, *Nonviolence versus Capitalism. London: War Resisters' International, 2001.*

УДК.330.322

Г.М. Мадрига

Інститут підприємництва і перспективних технологій

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

© Мадрига Г.М., 2004

Проаналізовано діяльність малих підприємств за останніх десять років. Розглядається роль малого підприємства у створенні додаткових робочих місць, наводяться статистичні відомості з тенденцій розвитку малого бізнесу в умовах економічної та правової ситуації в Україні, визначаються позитивні та негативні аспекти функціонування підприємств малого бізнесу.

Стаття містить аналітичні висновки щодо участі малих підприємств в економічному розвитку країни.

The article presented offers analysis of small enterprises' activity within past 10 years. It shows the active part small enterprises take in the national level of employment growth. There are also some statistics on the basic trends of small enterprises' development at the conditions of contemporary economical and political situation in Ukraine, the article distinguishes both positive and negative aspects of small enterprises' commercial and social activity. It includes analytical conclusions about small enterprises' participation in economical development of our country.

Постановка проблеми. Розглянуто значення малого бізнесу як елемента ринкової економіки, оскільки сектор малого підприємництва – необхідний елемент будь-якої розвиненої господарської системи, без якої економіка та суспільство загалом не можуть нормально функціонувати та

розвиватись. Проведено аналіз розвитку малих підприємств протягом останніх 10-ти років. Розроблено та обґрунтовано заходи, спрямовані на активізацію діяльності малих підприємств. Ця проблема є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і результатів. Становлення малого бізнесу є важливим на сьогоденішньому етапі економічного розвитку.

Українські вчені приділяють значну увагу пошуку шляхів розвитку малого підприємництва.

Доктор економічних наук Кузьмін О.Є. і кандидат економічних наук Комарницький І.М. вважають, що основні елементи інфраструктури, яка мала б забезпечувати малі підприємства фінансовими ресурсами є банки, фондові біржі, а також небанківські фінансово-кредитні інститути – пенсійні фонди, страхові компанії, інвестиційні фонди, довірчі товариства, кредитні спілки [1]. О. Кужель вважає, що найважливішим елементом регіональної інфраструктури підтримки малих підприємств є фінансові інститути, покликані забезпечити доступність грошово кредитних ресурсів. Вона пропонує залучення українських та іноземних банків до фінансування програм державної підтримки малого бізнес [3]. Копченко І.М. пропонує такі види фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва: пряме державне фінансування, пряме державне кредитування, недержавне кредитування, державне гарантування кредитів, недержавне гарантування кредитів [4].

Постановка завдання

1. Розгляд та аналіз основних показників розвитку малих підприємств.
2. Виявлення основних тенденцій в розвитку малих підприємств.
3. Розробка заходів та пропозицій щодо сприяння розвитку малого підприємництва як прогресивної форми господарювання.

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід та практика господарювання свідчать, що найважливішою ознакою ринкової економіки є існування і взаємодія багатьох великих, середніх та малих підприємств, їх оптимальне співвідношення. Підприємництво як форма господарювання постійно змінюється під впливом різних соціально-економічних факторів і потреб суспільства. Принципові зміни в розвитку виробничого потенціалу, системі управління тощо вплинули на розвиток підприємства і, навпаки, підприємництво як органічна складова ринкової економіки змінюється залежно від попиту та потреб ринку [5]. Найдинамічнішим елементом структури народного господарства, що постійно змінюється, є малий бізнес.

Набутий власний досвід, позитивні результати розвитку малого і середнього підприємництва в країнах, які пройшли етап реформувань економічних систем, свідчать про те, що мале підприємництво є одним із засобів усунення диспропорцій на окремих товарних ринках, створення додаткових робочих місць і скорочення безробіття, активізації інноваційних процесів, розвитку конкуренції та швидкого насичення ринку товарами і послугами. А малі підприємства, за певних умов і при підтримці з боку держави, – тенденційно інноваційні, гнучкі і витратоефективні, мають підприємницький досвід і достатній професійний рівень.

Розвиток малого підприємництва займає одне з провідних місць під час проведення економічних реформ, тому малі підприємства стали невід'ємною частиною переходу України до ринкової економіки.

Загальновизнані переваги малого бізнесу — це мобільність, гнучкість, раціональна організаційна структура підприємства, здатність швидкого пристосування до змін споживчого попиту, оперативність освоєння випуску нової продукції малими партіями, невисокі експлуатаційні витрати. Дані табл. 1 свідчать про важливе значення в розвитку економіки держав малого підприємництва.

Як бачимо значення малих підприємств в економіці цих держав дуже велике і ця тенденція не тільки зберігається, а й збільшується. В економічно розвинутих країнах малими та середніми підприємствами створюється більше ніж половини ВВП. У США в малому бізнесі працює 53 % зайнятих у приватному секторі і на нього припадає 47 % загального обсягу продажу товарів у країні, а також 50 % ВВП.

Розподіл підприємств за розмірами, %

Країна	У загальній кількості підприємств			В обсязі промислової продукції		
	Великі	Середні	Малі	Великі	Середні	Малі
США	0,5	7,9	91,6	35	28,4	36,6
Франція	0,1	1,3	98,4	42,1	19,1	38,8
Японія	1,4	21,6	77,0	34,4	30,1	35,5

Формування малого бізнесу в Україні здійснюється частково на основі приватизації та реструктуризації підприємств, а також значна кількість малих підприємств була утворена за ініціативою підприємців. Протягом 1992–2000 рр. було приватизовано 54337 об'єктів малого бізнесу, у тому числі з 1 січня 1995р. – 45255 об'єктів. На перших етапах, в 1992–1994 рр., приватизація здійснювалась досить повільно, що значно відобразилося на формуванні сектору малого бізнесу та гальмувало його розвиток.

Аналіз стану малого підприємництва в Україні, здійснений за даними офіційної статистики, свідчить, що сьогодні у цій сфері функціонують 253791 малих підприємств з чисельністю працівників на них 1918,5 тис. осіб. Обсяг виробленої продукції малими підприємствами на основі статистичних даних за 2002р становить 25787,6 млн.грн..

Основні показники розвитку підприємств малого бізнесу наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Основні показники розвитку підприємств малого бізнесу

Показники	1991	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Кількість малих підприємств, одиниць	47084	96019	96270	136238	173404	197127	217930	233607	253791
Середня чисельність працівників на малих підприємствах, тис. осіб.	1192,4	1124,9	1178,1	1395,5	1559,9	1677,5	1709,8	1807,6	1918,5

Відповідно до статистичних даних малий бізнес інтенсивно розвивається в період з 1991–1995 рр. Цьому сприяє прийняття законів, а саме: "Про підприємства в Україні", "Про підприємництво" та інших, які спонукали підприємливих людей започаткувати на законних підставах власну справу. У 1995 р. порівняно з 1991 р. кількість малих підприємств збільшилась в три рази. У розвитку малого підприємництва за останні 1–2 роки намітились кардинально нові тенденції, які проявляються насамперед у суттєвому сповільненні темпів розвитку кількості малих підприємств.

Якщо на початок 90-х років для динаміки розвитку малих підприємств було характерно стійке зростання як числа, так і кількості зайнятих, то в 2002р приріст малих підприємств становив 8 %. Якщо на початку розвитку малого підприємництва кількість підприємств стрімко зростала, то останні три роки характеризуються стабільним зростанням, що становить 10 % щорічно. Це зумовлює динамічність господарського розвитку та економічного зростання національної економіки, збільшенню значення малих підприємств у діяльності великих і середніх корпорацій, оскільки останні можуть виробляти ту продукцію або набір послуг, які приносять їм прибуток, але є збитковими для великих підприємств.

Однією із важливих функцій малого бізнесу є вирішення проблем зайнятості. Ця функція проявляється у здатності малого бізнесу створювати нові робочі місця і поглинати надлишкову робочу силу під час циклічних спадів та структурних зрушень економіки. У розвинутих країнах на

малий бізнес припадає в середньому 50 % всіх зайнятих та до 70–80 % нових робочих місць. Якщо під час криз 70–80-х років у розвинених країнах відбувалось скорочення робочих місць на великих підприємствах, то дрібні фірми їх не тільки зберігали, але й навіть створювали нові.

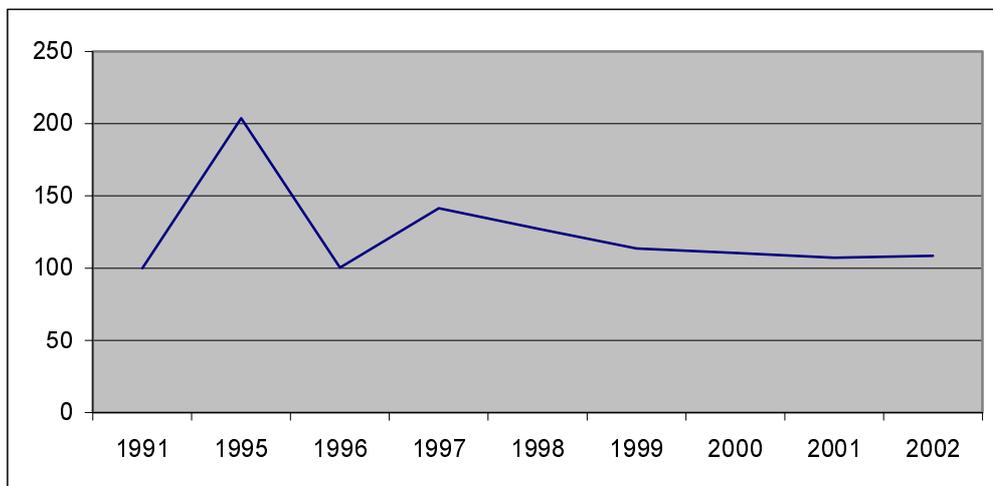

Рис. 1. Темп зміни кількості малих підприємств, %

Щодо ситуації, яка склалася в Україні, то поряд із зростанням кількості малих підприємств зменшується кількість працівників на підприємствах. Ця ситуація пояснюється значним податковим навантаженням на малі підприємства, які мають найманих працівників. Наприклад, ставка єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва – фізичних осіб становить не менше 20 грн. та більше 200 грн. на місяць. У разі коли платник єдиного податку здійснює підприємницьку діяльність з використанням найманої праці або за участю у підприємницькій діяльності членів його сім'ї, ставка єдиного податку збільшується на 50 відсотків за кожну особу.

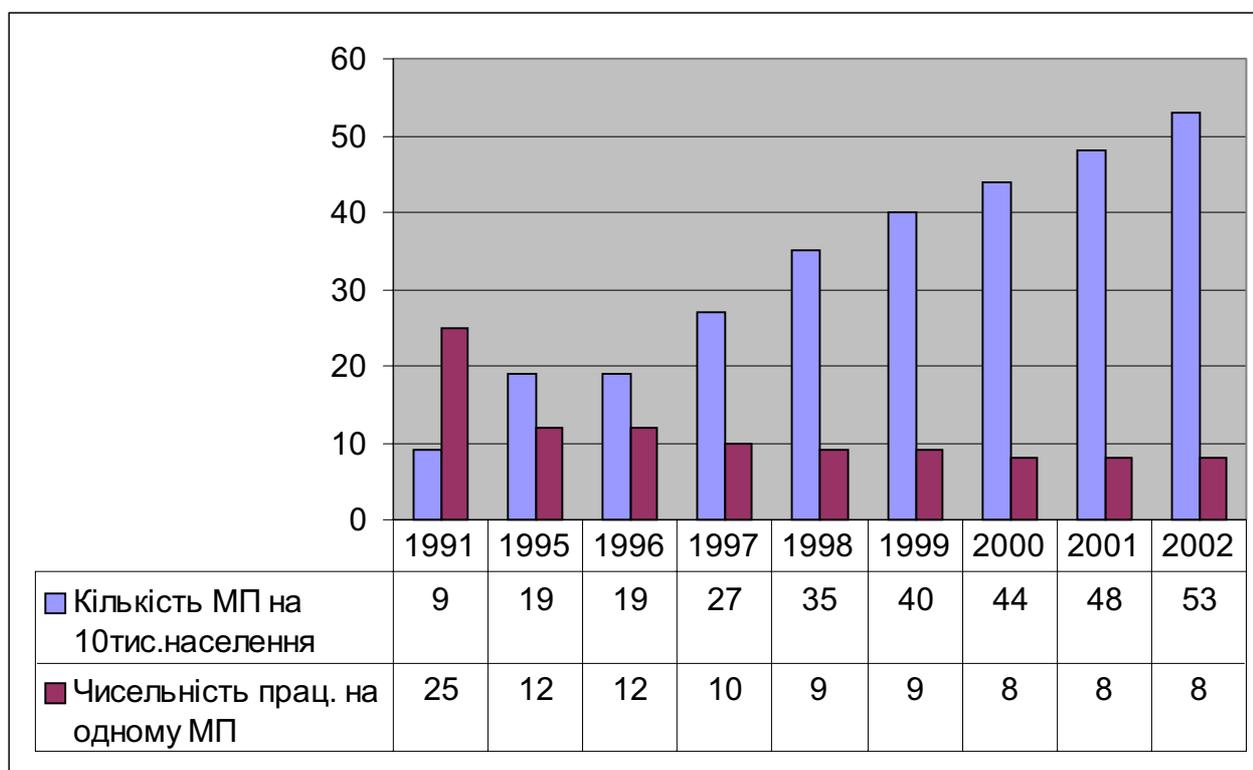

Рис. 2. Співвідношення чисельності працівників до кількості малих підприємств

Разом з тим фонд оплати праці на малих підприємствах, починаючи з 1998 р. стабільно зростає: з 1332 млн. грн. до 5157,7 млн. грн. у 2002 р. (це частково можна пояснити збільшенням мінімальної заробітної плати). Середньомісячна заробітна плата одного найманого працівника у 2002 р. становить 224 грн.

Отже, з вищенаведених даних можна зробити висновок про те, що малий бізнес не повноцінно виконує в Україні одну з основних своїх функцій, а саме створення додаткових робочих місць. Цю проблему можна пояснити насамперед тим, що сприяння держави в цьому напрямку є досить незначним, а точніше сказати негативним. Оскільки тільки загальний % відрахувань з заробітної плати працівника становить на сьогодні 36,8 %, не враховуючи розміру відрахувань у Фонд страхування від нещасних випадків, який диференційований за галузями діяльності. Отже, практично 40 % від фонду оплати праці підприємство вилучає з обороту, а це досить значна сума.

Офіційні статистичні дані дають змогу простежити певні тенденції щодо змін галузевої структури малого підприємництва. Практично в усіх галузях господарства України не спостерігається різкого коливання питомої ваги сектора малих підприємств. Однак насторожує те, що не відбувається тенденції до зростання питомої ваги чисельності працівників малих підприємств, які спеціалізуються на виробничій діяльності. Варто зазначити, що у виробничій сфері безпосередньо працює лише 26 % малих підприємств. Малий бізнес, як і в минулі роки, зорієнтований переважно в сфері торгівлі та громадського харчування, що пов'язано з порівняно незначними витратами на створення таких підприємств та швидким обігом вкладеного капіталу. Підприємства цієї галузі становлять половину всіх малих підприємств. Частка підприємств промисловості становить 14 %, будівництва – 10 %, побутового обслуговування – 5 %, транспорту і зв'язку – 2 % загальної кількості малих підприємств.

Фінансові ресурси малих підприємств на сьогодні є ще дуже обмежені. Формування їх здійснюється за рахунок власних коштів та залучених. Основним джерелом формування фінансових ресурсів за рахунок власних коштів є прибуток. З українських організацій кредити на пільгових умовах малого бізнесу нині видають лише фонди підтримки малого бізнесу без особливих вимог щодо ефективного їхнього використання за умови наявності ризику їх неповернення. У видачі пільгових кредитів не зацікавлені комерційні банки, тому що малі підприємства не мають можливостей задовольнити умови кредитування. Малі підприємства, як правило, не мають у своїй власності основних засобів та значних матеріальних ресурсів, які можна запропонувати банкам як заставу. Для стимулювання політики комерційних банків щодо надання позичок малим підприємствам доцільно було б практикувати зниження ставок оподаткування прибутку банку, отриманого від операцій за кредитування малого бізнесу. Надзвичайно велике значення у фінансовій підтримці малого бізнесу можуть мати кредитні спілки (кооперативи), які виникають насамперед там, де для населення не доступний кредит, не влаштовують терміни його надання, дискримінуються позичальник чи вкладник [2].

Сьогодні податки в Україні виконують суто фіскальну функцію і не сприяють розвитку малого підприємництва. Характерними рисами податкової системи України є:

- нерівномірність податкового навантаження;
- велика кількість податків та зборів;
- постійна зміна законодавчої бази;
- неоднозначність трактування законодавчих актів.

Все це сприяє низькій податковій дисципліні.

На сьогодні суб'єкти малого підприємництва – фізичні особи можуть обрати спрощені схеми розрахунків з бюджетом, за допомогою сплати єдиного податку у фіксованій сумі, придбанням спеціального торгового патенту, сплати фіксованого податку з доходів від ринкової діяльності. Суб'єкт малого підприємництва – юридична особа, яка перейшла на спрощену систему оподаткування, обліку й звітності, самостійно обирає одну зі ставок єдиного податку 6 % від суми

виручки від реалізації в разі сплати податку на додану вартість, 10 % від суми виручки від реалізації у разі сплати податку на додану вартість. Спрощена система оподаткування має позитивний вплив, однак існує і суб'єктивне. В окремих випадках механізм спрощеного оподаткування використовують для ухилення від сплати податків. Доцільно було б диференціювати показник обсягу виручки від реалізації продукції за видами діяльності.

Також негативним є те, що суб'єкти підприємницької діяльності – фізичні особи – сплачують єдиний податок авансом (на місяць наперед) та незалежно від того чи здійснювалась діяльність чи ні.

Вирішення існуючих проблем розвитку малого підприємства в Україні, створення відповідного середовища потребують докорінної перебудови державної політики в галузі сприяння малому підприємству. Завдання полягає в тому, щоб суттєво розширити його роль і місце в економічному процесі. Мається на увазі забезпечення протягом найближчих років у структурах зазначеного сектора зайнятості на рівні 25–30 % дієздатного населення та виробництва до 25 % ВВП. Саме на це варто зважати під час розробки та реалізації заходів щодо підтримки малого підприємства.

Висновки. Подальший розвиток малого підприємства в Україні потребує реалізації заходів в таких напрямках:

- активізація державної підтримки малого підприємства з метою розширення інноваційної діяльності малих підприємств. Насамперед потребує підтримки з боку держави сфера кредитування малого бізнесу;
- зменшення адміністративного тягаря та усунення двозначності трактування законодавчих актів;
- розробка регіональної політики з урахуванням основних факторів і місцевих особливостей щодо сприяння розвитку та стабілізації малих підприємств;
- розробка програми заходів, спрямованих на стимулювання розвитку виробничої сфери в діяльності малих підприємств.

1. Кузьмін О.Є. Комарницький І.М. Фінансова інфраструктура для підтримки малих підприємств // *Фінанси України*. – 2003. – №2. – С.87. 2. Кузьмель О. Регіональні особливості підтримки малого бізнесу // *Економічний часопис*. – 1999. – №7–8. – С.17. 3. Кузьмель О. Деякі підходи до формування концепції української доктрини підприємництва / *Підприємництво в Україні: події, проблеми, перспективи*. – 1998. – №2 – С.10. 4. Копченко І.М. Фінансовий механізм сприяння розвитку малого підприємства // *Фінанси України*. – 2003. – №5. – С.65. 5. Малий бізнес України / Під ред. Н.Д. Кожевіна. – К.:РВО"Поліграф книга", 1997.–142 с. 6. Підприємництво в Україні: проблеми становлення і розвитку / М.І. Долішній, М.М. Козоріз та ін. – Ужгород, 1997. – 363 с. 7. Кузьмішин Петер. Підприємницьке середовище та економічний розвиток (питання теорії і практики). – Пряшів (Словаччина), ГРАФОТЛАЧ, 2000. – 440 с. 8. Показники діяльності малих підприємств України. Статистичний бюлетень 2002р. / Державний комітет статистики України.